

אלימות אילמת - גברים כקורבנות

עורכים: יעל וילצ'יק-אביעד ויואב מזא"ה

אוניברסיטת
אדין
בשומרון

אלימות אילמת – גברים כקורבנות

עורכים

יעל וילצ'יק-אביעד ויואב מזא"ה

Silenced Violence – Men as Victims
Edited by Yael Wilchek-Aviad and Yoav Mazeh

עורכים : ד"ר יעל וילצייק־אביעד וד"ר יואב מוזא"ה
עורכי משנה : פרופ' שרה בר־דוד, ד"ר אינה לוי וד"ר חגית בונינח
עריכת לשון ועריכת מפתח : ענבל גרין, "המובן ואליו"
עטיפה : רעות כהן

© כל הזכויות שמורות לאוניברסיטת אריאל

הפקה : אוניברסיטת אריאל
עיצוב ועימוד : אבריס סטודיו לגרפיקה
נדפס בישראל, תשע"ד 2014

מסת"ב : 978-965-7632-01-7

תוכן העניינים

4..... דבר העורכים

8..... על המחברים

חלק א: גברים כקורבנות לאלימות במערכת הזוגית

פרק ראשון:

13..... קורבנות גברים במשפחה – האם יש תופעה כזו? / שרה בן־דוד

פרק שני:

35..... הגבר כקורבן של אגרסיה נשית / ימית נפטוב

פרק שלישי:

65..... נשים הממיתות את בני זוגן: האם התעלמות המערכת המשפטית מהתופעה מלמדת על אפליה רחבה יותר באכיפת החוק? / יואב מזא"ה

פרק רביעי:

105..... ה"אלם" של מערכות אכיפת החוק בהרתעת מתלוננת השווא מפני הפעלת "אלימות משפטית" כנגד בן הזוג / חנה חימי

פרק חמישי:

131..... לתת מילים לאלימות נשים: טיפול קבוצתי לטיפול באלימות נשים כלפי בני זוגן / איילה זלצמן ונחמי באום

חלק ב: גברים כקורבנות לסטראוטיפים חברתיים

פרק שישי:

149..... "כואב לי כשאת נוגעת": על הדיכאון הגברי הסמוי, על אלימות, ועל תהליכי פרדה וגירושין / חנה לאופר ואיתנה ברמן

פרק שביעי:

175..... שתיקת הגברים: על דיווח ותת־דיווח של גברים חרדים שחוו פגיעה מינית / שרה זלצברג

פרק שמיני:

205..... כשאתה אומר "לא", למה אתה מתכוון? – מיתוסי אונס כלפי קורבנות גברים בקרב שוטרים וסטודנטים / מלי שחוריביטון

220..... מפתח

דבר העורכים

העיסוק בתופעת האלימות במשפחה ותפיסתה כבעיה חברתית הם חידוש של עשרות השנים האחרונות. עד שנות השבעים של המאה הקודמת נחשבו נשים – כמו ילדים – לרכוש הגבר, ובהתאם לכך, רווחה הגישה כי הפעלת אלימות כלפיהם על ידו היא חלק מהאוטונומיה שלו כראש המשפחה (Loseke, 1987). ראיית התופעה כפתולוגיה פנים־משפחתית פרטית חיזקה את התפיסה כי אין זה מתפקידה של החברה להתערב בה. פועל יוצא של השקפה זו היה גם היעדר מודעות להיקף התופעה ולחומרתה (Dobash & Dobash, 1979).

במהלך שנות השבעים, ובזכות פעילותה של התנועה הפמיניסטית, קועקעה התפיסה כי אלימות במשפחה היא סוגיה פרטית, ואת מקומה תפסה ההכרה כי האחריות המוסרית של החברה היא להגן על החלש בכל מקום שבו מתרחשת פגיעה. משעה שתויגו פגיעות המתרחשות במסגרת פנים־משפחתית כהתנהגות פלילית לכל דבר, החלו להתפתח המודעות לתופעה והצורך להגן על נשים מפניה (Foutes, 1999).

מהפכה ערכית זו לא הייתה יכולה להתרחש בלי שייוצר שדה ידע נרחב העוסק בתופעת האלימות במשפחה על שלל היבטיה. בין השאר, נחקר הנושא מזווית הראייה של מגוון תחומי דעת – פסיכולוגיה, עבודה סוציאלית, קרימינולוגיה, משפטים, חינוך, רווחה ועוד (Straus, 2005). משהתחדדה ההכרה בהיקף התופעה וחומרתה, נבנו מערכי הכשרה בעבור קשת רחבה של בעלי תפקידים במשטרה ובמערכות הרווחה, הבריאות והמשפט שנועדו לפתח בקרבם רגישות לזיהוי ולאיתור הקורבנות, ולציידם בכלים מתאימים לטיפול בנפגעות האלימות (Victim Support, 1992).

ואולם, בהתחשב בכך שהתנועה הפמיניסטית היא שהביאה את העיסוק בתופעת האלימות במשפחה אל המרחב הציבורי, התרכזה תשומת הלב באלימות של גברים כנגד נשים. להשקפה זו, ולפיה קורבנות האלימות הן נשים הנפגעות מידי גברים, היו השלכות כבדות משקל ובהן, בין היתר, שלילת השיח בדבר אפשרות קיומן של אלימות נשית ושל קורבנות גברית. גם היום מגבילה עמדה זו ומצרה את מסגרת ההתייחסות לאלימות המתרחשת בין בני זוג רק לגבר המכה אישה (Whitaker, Haileyesus, Swahu, & Saltzman, 2007). הנחה מובלעת זו מושרשת כל כך, עד כי בשדות הידע אשר עסקו ועוסקים בהרחבה בתופעת האלימות במשפחה, כמעט שאין כל התייחסות לתופעה האחרת, של אלימות נשים כנגד בני זוגן. למעשה, מאחר שאלימות נשית בזוגיות כלל אינה נתפסת כאפשרות, היא ממילא אינה זוכה לכל מענה מצד רשויות החוק והסוכנויות החברתיות השונות (Hoff, 2001).

מטרותיו של ספר זה הן לבחון את הנחות היסוד של השיח החברתי והאקדמי ביחס לחלוקת התפקידים המגדרית בהקשר של אלימות בין בני זוג בכלל ושל קורבנות גברית בפרט; להציע בחינה מחדשת של ההבניות החברתיות באשר לקורבנותם של גברים; ולהציף את בעיית הקסר שבספרות המחקרית ביחס לעיסוק בקורבנות הגברית. אין בכוונתו של הספר לשלול את קיומה של תופעת הנשים המוכות או חלילה להפחית מחומרתה; אף אין בכוונתו לשעתק את הכשל שכנגדו אנו יוצאים, ולהציע כי גברים הם באופן דוגמטי הקורבנות. נוכח

פערי הכוח הפיזי שבין גברים לנשים, ברי כי על פי רוב נשים פגיעות יותר מאשר גברים, ואין עוררין על כך שהתופעה של רצח נשים בידי גברים שכיחה בהרבה מאשר התופעה ההפוכה, של גברים שנרצחים בידי נשים. מאליו מובן כי אין כל חולק על הצורך להמשיך להקצות משאבים לטיפול בתופעת הנשים המוכות (Straus, 2012). ברם, בצד אוכלוסיית הנשים המוכות, אנו סבורים כי אין די מודעות לקיומה של קבוצה שגודלה אינו זניח כלל, של **גברים שנפלו קורבן לפגיעה פיזית או נפשית בעטייה של אלימות נשית** (Fiebert, 2012) (או אחרת) **כלפיהם**. הספר סוקר את הספרות העדכנית שבנושא; חושף ממצאים מפתיעים ומדאיגים בדבר היקף התופעה של אלימות נשית המופנית כלפי גברים כמו גם את מיעוט המחקר שנערך בתחום; ומציף את סוגיית היחס הבעייתי והמורכב של הרשויות כלפי נשים אלימות. אגב כך מוקדש בספר מקום לאחד מסוגי האלימות שאינם זוכים להכרה ולסיקור די הצורך: **אלימות משפטית**, המתבטאת בהגשת תלונות שווא של נשים כנגד גברים שמשמעה – פתיחת הליך משפטי כנגד אדם חף מפשע.

אחת הנגזרות החמורות של הדרת העיסוק בתופעת האלימות הנשית מהשיח הציבורי והאקדמי היא **יחס החברה והרשויות לקורבנות גברים**. זהו היבט נוסף של קורבנות גברית שאנו מבקשים להפנות אליו את הזרקור: סטראוטיפים חברתיים; יחסן הנפתל של מערכות החוק והאכיפה והמסגרות הטיפוליות לגברים פגועים; והיעדר הכלים לטיפול בקרב הסוכנים החברתיים. כל אלה מעצימים את הקושי של גברים להודות בפגיעותם ומחמירים את תופעת תת-הדיווח: לא אחת, נוכח מחסום הבושה, הבדלים ג'נדריאליים וסטיגמות חברתיות מתקשים גברים שנפלו קורבן לדווח ולשתף בהתנסותם הקשה. חמור מכך, היה והצליחו לאזור את הכוח ופנו לגורם זה או אחר, פעמים רבות הם נתקלים בתגובות של לעג, אי אמון והתכחשות לעצם היתכנות התופעה (Camey, Buttell, & Dutton, 2007; Stets & Straus, 1990), ואף יש שהם הופכים לחשודים בעצמם.

בספר זה ביקשנו אפוא לבטא ולשקף את המציאות הקשה שבה, באותם מקרים שבהם הגברים הם הקורבנות, משתיקה המערכת את קולם, ובכך מנסה להעלים את מצוקתם ולהאלים את זעקתם. מכאן נובע שמו של הספר: **אלימות אילמת – גברים כקורבנות**.

מבנה הספר

לספר שני חלקים. חלקו הראשון עוסק בהגדרת הסוגיה המרכזית: **גברים כקורבנות לאלימות במערכת הזוגית**. הפרק הראשון דן בהגדרת התופעה של אלימות בזוגיות ובמשפחה ועוסק בשאלה אם קורבנות גברית אמנם קיימת. במאמרה, מציגה שרה בן-דוד מחקרים ונתונים סטטיסטיים המוכיחים כי לא כל אלימות זוגית היא בהכרח דיכוטומיה ברורה שבה הגבר הוא הפוגע והאישה היא הנפגעת, וכי לעתים קרובות מדובר באלימות הדדית; במספר לא מבוטל של מקרים נוספים, אף מתברר כי האישה היא התוקפת והגבר הוא המותקף. בן-דוד חושפת את היעדר הכמעט מוחלט של מחקר בנושא של אלימות נשית בזוגיות, ודנה בסיבות לכך.

בפרק השני בוחנת ימית נפטוב מהו היקפה של תופעת האלימות הנשית; מה טבען של הנפשות שלוקחות בה חלק; ומהן השלכות הפגיעה על הקורבן. נפטוב מנתחת את הגורמים להתפתחות האגרסיה הנשית כמו גם את מניעי ההתפתחות של קורבנות גברית; משרטטת סוגים שונים של תוקפנות; וסוקרת מחקרים שנערכו בתחום. נפטוב מטעימה את השפעתם החמורה של סטראוטיפים ומיתוסים על יחס החברה וסוכניה כלפי קורבנות גברים לאלימות נשית ומצביעה על דרכים להתמודד עם התופעה ולמנוע את הפגיעה.

הפרק השלישי בוחן את התייחסותן של רשויות האכיפה לנשים הממיתות את בני זוגן. מאמרו של יואב מזא"ה מראה כי הגישה שמגלה מערכת המשפט כלפי נשים אלימות הפוגעות בבני זוגן שונה במובהק מזו שהיא מבטאת במקרים ההפוכים, אשר בהם הגבר הוא שפוגע בבת הזוג. בהתבסס על בחינה מקיפה של גישת הפרקליטות ובתי המשפט כפי שמשקפת בפסקי דין, מציע מזא"ה כי אחד הטעמים ליחס המועדף שמעניקות הרשויות לנשים הפוגעות בבני זוגן הוא נרטיב גורף ומהותני ולפיו האישה היא לעולם הקורבן, גם אם במקרים לא מעטים המציאות שונה בתכלית.

הפרק הרביעי דן בסוגיית האלימות המשפטית, שמשמעותה ניצול לרעה של הליכים משפטיים ופסאודו-משפטיים, ובראשם הגשת תלונות שווא. במאמרה, טוענת חנה חימי כי הגם שמרבית התלונות בגין עברות מין ו/או אלימות במשפחה תלונות אמת הן, מתקיימת תופעה נרחבת של הגשת תלונות שווא, בעיקר על רקע מערכות יחסים זוגיות ומשפחתיות. הגם שהמחוקק העניק למערכות אכיפת החוק ולבתי המשפט כלים הרתעתיים שעשויים לצמצם את גודלי התופעה כגון העמדה לדין של מתלונני שווא או הטלת עיצומים כספיים עליהם, מדגישה חימי כי השימוש בכלים אלה נדיר ביותר, ויש בכך אף כדי לעודד את מתלונני או מתלוננות השווא.

הפרק החמישי עוסק בהתערבות טיפולית באלימות נשית. במאמרו, סוקרות איילה זלצמן ונחמי באום את ההתפתחות המחקרית ביחס לתופעה של אלימות בזוגיות, בהדגישן את הקושי להכיר באלימות נשית ובהצגת סוגים שונים של התערבות. במרכז המאמר – תיאור מפורט של תהליך התערבות טיפולית ייחודי שהתקיים בשירות המבחן למבוגרים בקרב קבוצת נשים שהורשעו בעברות של אלימות פיזית כלפי בני זוגן.

חלקו השני של הספר עוסק בגברים כקורבנות לסטראוטיפים חברתיים. בפרק השישי, הפותח חלק זה, נבחנת תופעת הדיכאון הגברי הסמוי כמצע לאלימות. במאמרו, משרטטת חנה לאופר ואיתנה ברמן קווים להתפתחותו של הדיכאון הגברי על רקע הבדלים בין-מגדריים, גורמים התפתחותיים ותהליכי סוציאליזציה; לנוכח היעדר הלגיטימציה החברתית לביטוי רגשות; ועקב ההדחקה שנגרמת בעטיה. במצבי פוסט-טראומה ומשברי חיים כגון פחדה, פירוק המשפחה ומשפחתית ואובדן עלול הדיכאון להגיה, ולהתבטא באלימות, בתחושות של קורבנות ובמצבי סיכון נוספים. לאופר וברמן מציגות את האתגר הטיפולי שמציב הדיכאון הגברי הסמוי, סוקרות סוגים שונים של התערבות, ומציעות דגשים בהתמודדות עם התופעה.

הפרק השביעי של הספר עוסק בתרבות ההשתקה וההכחשה של פגיעות מיניות

בקרב נערים מתבגרים במגזר החרדי, וכיצד מנציחה השתקה זו את המשך קיומן של פגיעות מיניות. במאמרה, מציגה שרה זלצברג מחקר שערכה בקרב גברים מהמגזר החרדי אשר חוו פגיעה מינית בצעירותם. זלצברג סוקרת את הגורמים המרכזיים לתופעת תת-הדיווח – תרבות של שתיקה והכחשה בכל האמור בנושאי מין ופגיעה מינית בצד סטראוטיפים חברתיים הרואים בקורבן אשם בקורבנותו, ומצביעה על סדקים ראשונים הנבעים בחומת השתיקה הבצורה שהקימה החברה החרדית סביב עצמה.

הפרק השמיני והאחרון עוסק במיתוסי אונס כלפי גברים, ומוכיח כיצד העלאת סוגיה חברתית למודעות עשויה לחולל שינוי תודעתי. במאמרה, מתארת מלי שחורי ביטון מחקר שערכה בקרב ציבור סטודנטים ובקרב שוטרים בדבר אחיזה במיתוסי אונס. ממצאי מחקרה מעלים כי שוטרים, יותר מאשר אזרחים, דבקים במיתוסי אונס המייחסים אשמה לקורבן, מפחיתים מחומרת העברות ודוגלים בגישה סלחנית כלפי האנס. עם זאת, מהממצאים עולה כי ישנה אחיזה דומה במיתוסי אונס בקרב אנשי החוק ובקרב אזרחים הן ביחס לנשים הנאנסות בידי גברים הן ביחס לגברים הנאנסים בידי נשים. ממצאי המחקר מחזקים את המטרה שלשמה נכתב הספר ואת החשיבות שאנו רואים בקידום השיח בנושא של פגיעות מיניות כמו גם עידוד פעולות של חינוך והסברה ושיפור השירותים והמענה הניתנים – לא רק לנפגעות תקיפה מינית, אלא גם לגברים הנפגעים מתקיפות מיניות, ובכלל זה תקיפות בידי נשים.

כל המאמרים שבספר עברו שיפוט אקדמי כפול, ואנו מבקשים בהזדמנות זו להודות לשופטי המאמרים ולעורכת הלשונית, ענבל גרין, שתרומתה לא תסולא בפז.

אנו תקווה כי ספר זה יעורר מודעות לבעיה חברתית כאובה הדורשת הכרה ושיח ציבורי, וכי הוא יקדם עריכתם של מחקרים נוספים ויעודד פיתוח מגוון של מענים.

ד"ר יעל וילצ'יקאביעד וד"ר יואב מזא"ה